

УДК 620.91(477.6)

Кайнара О.М.

Деякі аспекти розвитку Донбасу в 50 - 60 рр.

Стаття присвячена деяким аспектам розвитку Донбасу в 50 - 60 рр.

Ключові слова: децентралізація, паливно-енергетичний комплекс, матеріально-технічні ресурси, комплексні бригади, науково-технічний процес

За радянських часів влада розглядала паливно-енергетичну галузь Донецького регіону як важливу складову загальносоюзного народного господарства, однак становлення союзного центру до паливно-енергетичного комплексу Донбасу було відверто споживацьким.

Масштабне відтворення і подальший розвиток промисловості регіону значно прискорились після закінчення війни. Особлива увага приділялась розвитку вугільної галузі на основі залучення значних фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів.

У 50 - 60 рр. відбуваються зрушення в структурі шахтного фонду у бік збільшення виробничої потужності шахт. Серед трьох областей Донбасу найбільшу питому вагу у вуглевидобутку давали великі шахти в Донецькій області і найменший - у Луганській. Аналіз опублікованих і архівних джерел свідчить, що швидке нарощування вуглевидобутку відбувалося, в першу чергу, за рахунок екстенсивних факторів. Природно, ні про яку механізацію на шахтах на початку 50-х років і мови не було. А де вона була, то використовувалась вкрай незадовільно.

У радянській історіографії домінувала теза щодо нестачі робочих кадрів на шахтах Донбасу в повоєнні роки. Однак, архівні матеріали доводять, що масове насильницьке переміщення робітників з інших регіонів країни на багатьох шахтах створило навіть надлишок робочих рук. На шахтах залишався високим рівень травматизму, траплялися численні простой, аварії.

Прагнути подолати негативні тенденції у розвитку економіки, зупинити скорочення темпів зростання виробництва і продуктивності праці, посилити матеріальну зацікавленість працівників у результатах своєї роботи, здійснити прорив у науково-технічній політиці, стабілізувати управлінську систему, що протягом першої половини 60-х років зазнавала постійних змін, у середині 60-х років союзне керівництво вирішило повернутися до галузевої системи управління промисловістю та приступити до економічного реформування. Відповідні рішення були прийняті вересневим (1965 р.) пленумом ЦК КПРС. Згідно з ухваленим 2 жовтня 1965 р. Верховною радою СРСР законом «Про зміну органів управління промисловістю і перетворення деяких інших органів управління», ліквідувалися раднаргоспи, знову було утворено союзно-республіканське Міністерство чорної металургії УРСР. Нові засади економічної політики формувалися у постанові вересневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС «Про покращення управління промисловістю, вдосконалення планування і

посилення економічного стимулювання промислового виробництва» (Донецьк, історико-економічний збірник. - Донецьк: Донбас, 1969. - 277 с.), спільній постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про вдосконалення планування і посилення економічного стимулювання промислового виробництва» (4 жовтня 1965 р.) [1], а також підготовленого на їх основі нового «Положення про соціалістичне державне виробниче підприємство», затвердженого Радою Міністрів СРСР 4 жовтня 1965 р. [2]. У відповідності з їхніми положеннями, посилювалася самостійність підприємств, збільшувалася роль саме економічних методів господарювання на противагу традиційним адміністративним, за рахунок коштів від прибутків і інших ресурсів утворювалися фонд матеріального заохочення, фонд соціально-культурних заходів та фонд розвитку виробництва, що знаходилися у розпорядженні підприємств. Зменшувалися кількість показників, які доводилися до підприємств з вищих органів.

Інтенсивне шахтне будівництво, технічне переоснащення вугільної промисловості в 50 - 60-ті роки сприяли поліпшенню основних показників виробництва: зросла протяжність діючих очисних вибоїв і темпи просування очисної лінії у вибоях, значно збільшилася продуктивність праці шахтарів.

Відзначаючи успіхи, досягнуті вугільною промисловістю Донбасу у досліджуваний період треба підкреслити, що все ж таки вони були досить відносними: на тлі тимчасового зростання кількісних показників уже з кінця 50-х років у розвитку галузі стали спостерігатися дуже тривожні тенденції. Вони були обумовлені тією господарською політикою, яку здійснював союзний центр щодо Донецького басейну. Московські власті вважали, що в умовах освоєння нових вугільних басейнів з більш дешевим вугіллям на сході країни, нафтових і газових покладів у Сибіру, з появою альтернативних джерел енергії колишня «всесоюзна кочегарка» вичерпала себе. Подібна політика центру вкрай негативно вплинула на розвиток вугільної промисловості регіону.

Брак коштів зумовила також значне уповільнення темпів реконструкції шахт, які діяли. Якщо в 1959 р. реконструювалося 49 шахт, в 1966 - 29, то в 1970 р. - лише 7 шахт. Незважаючи на деяке оновлення шахтного фонду, поліпшення його структури, у вугільній промисловості регіону все ще переважали дрібні та середні шахти - їх питома вага становила майже 68 % від загальної кількості шахт.

Вже з кінця 50-х років постійно відчувалися брак і перебої в постачанні шахт регіону конвеєрами, кабельною продукцією, трубами, прокатом чорних металів тощо,

Керівники шахт не враховували змін, що відбувалися у вугільній промисловості у зв'язку з підвищення енергооснащеності, зростання рівня механізації і автоматизації виробничих процесів.

В аграрній політиці держави, в його ставленні до села та селян, були сфокусовані всі недоліки командно-адміністративного управління.

До початку 50-х років сільське господарство залишалося напівзруйнованим і малоефективним. Продовольча проблема, вирішення якої вимагало радикальних реформ усього процесу сільськогосподарського

виробництва, ставали пріоритетним завданням [3]. Прорахунки у політиці укрупнення колгоспів викликали значні соціально-побутові зміни: майже повністю припинився розвиток соціальної інфраструктури в дрібних селах, віддалених від центру колгоспу. Нове будівництво велося переважно в кількох великих селах, а в інших поступово життя завмирало, особливо, якщо вони потрапляли в категорію так званих неперспективних. Колгоспи, навіть економічно сильні, не мали можливості забезпечити в рівній мірі соціально-побутовий розвиток цих своїх населених пунктів.

Велика увага приділялась зміцненню матеріально-технічної бази в колективних господарствах Донбасу. У колгоспах Ворошиловградської області з 1950 р. по 1960 р. кількість тракторів зросла з 5080 до 5998 шт. Відповідно комбайнів - з 1342 до 1425 шт. У Донецькій області збільшилися відповідно число зернозбиральних комбайнів з 2429 до 3231 шт., вантажних автомобілів з 704 до 3542 шт. В ці роки змінювалась матеріально-технічна база так само за рахунок поповнення парку сільськогосподарських машин культиваторами, котками, сівалками та іншою технікою [4].

У 1958 р. М. Хрущов запропонував реорганізувати МТС, а сільськогосподарську техніку зосередити в господарствах. У цьому ж році Верховною Радою СРСР було прийнято рішення про реорганізацію МТС у ремонтно-технічні станції (РТС) та продажу техніки колгоспам і радгоспам. Проте слабкі колгоспи не мали достатньо коштів, щоб викуповувати техніку, тим більше, що МТС продавали її за завищеними цінами.

У найбільш складному положенні опинилися господарства України і особливо її східного регіону, у якому раніше держава забрала її значну кількість сільськогосподарської техніки на цілину, а потім примусово змусила викуповувати техніку в державних організаціях за завищеними цінами.

Велику допомогу трудівникам сіла чинили робочі області. Зміцнювалися сільські партійні організації. У 1950 році в колгоспах працювало 5 тис. комуністів. Вони сприяли відновленню і подальшому підйому сільськогосподарського виробництва [5].

Тимчасові успіхи суспільного виробництва привели керівництво країни до думки, що колгоспи і радгоспи вже в змозі замінити особисте подвір'я. В аграрній політиці все більш виразно вимальовувався курс на поступове скорочення особистого підсобного господарства. По суті, стала проводитися в життя ідеологізована концепція відмирання особистого підсобного господарства, наявність якого нібито гальмувало затвердження на селі соціалістичних відносин.

Аналіз розвитку сільського господарства в східних областях України свідчить про те, що ситуація залишилася нестабільною. Вона була обумовлена тим, що аграрна політика держави була непослідовна і суперечлива.

Влада не вирішувала, а лише знижувала гостроту назрілих проблем. Найважливішим напрямком аграрної політики декларувалося заміщення матеріально-технічної бази сільського виробника. Дійсно, у другій половині 50-х років кількість техніки в сільському господарстві зросла, однак її в колгоспах

було настільки мало, що навіть збільшені обсяги постачання були не в силах задовольнити існуючі потреби.

Нову спробу змінити ситуацію в сільському господарстві на краще було зроблено в березні 1965 року. Подолати кризу в сільськогосподарському виробництві планувалося за допомогою тих же самих організаційно-економічних та фінансових заходів, до яких вже зверталися в минулі роки: збільшення капітальних вкладень в галузь, підвищення закупівельних цін; прийняття нового порядку планування в аграрній сфері; скорочення податків; зняття обмежень з приватних господарств, введених попереднім керівництвом. Передбачалися так само заходи інтенсифікації сільськогосподарського виробництва: знищення матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів, подальша спеціалізація сільськогосподарського виробництва, меліорація і хімізація земель, створення агропромислових підприємств і т.д.

У цей період, як і в попередні роки, однією з найважливіших причин низької ефективності сільського господарства в регіоні були командно-приказні методи керівництва цією галуззю.

Незважаючи на неодноразові рішення про господарську самостійність колгоспів та радгоспів, на практиці їх діяльність як і раніше регламентувалася до дрібниць, підпорядковувалася диктату вищестоящого апарату. Дріб'язкова опіка та адміністрування, шаблонні агрономічні рекомендації часто не враховували різноманітність природно-кліматичних особливостей, стримували господарську ініціативу кадрів, знижували їх відповідальність за результати розвитку виробництва, підміняли конкретну організаторську роботу канцелярщиною.

Слід підкреслити, що в цей період посилювалися корупційні прояви у діяльності керівництва галузей, збільшилася практично безконтрольна оплата премій, зокрема за сприяння впровадженню нової техніки та ін.. При цьому такі премії сплачувалися особам, що не мали жодних заслуг, або сплачувалися по кілька разів тощо. Перевірка Комітету народного контролю УРСР встановила, що протягом 1966 - 1968 рр. лише на 20 перевірених підприємствах міністерства чорної металургії УРСР було незаконно витрачено на необґрунтовані винагороди понад 500 тис. руб. Серед осіб, винних у цих порушеннях, Комітет народного контролю УРСР назвав і міністра чорної металургії УРСР, а також двох його заступників [6].

Докорінно змінити ставлення металургів, шахтарів, робітників сільського господарства до кризи не вдалося. Це обумовило проблеми в економіці вже в наступний період.

Література

1. ГАДО, ф. 326 оп 15, д. 978, л. 59,9.
2. Там само д. 973, л. 36
3. Саржан А.О. Соціально-економічні та політичні процеси в Донбасі 1945 - 1998 рр. - Донецьк, 1998. - С . 87-88.
4. Саржан А.О. Соціально-економічні та політичні процеси в Донбасі 1945 - 1998 рр. - Донецьк, 1998. - С . 87-88.

5. Саржан А.А. Перелік нормативних актів в соціально-економічній сфері Донбасу (друга половина 40-х - кінець 80-х рр.). - Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2004. - с. 141.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область. - К., 1976. - с. 63.

Кайнара А.Н. Некоторые аспекты развития Донбасса в 50 - 60 гг.

Статья посвящена некоторым аспектам развития Донбасса в 50 - 60 гг.

Ключевые слова: децентрализация, топливно-энергетический комплекс, материально-технические ресурсы, комплексные бригады, научно-технической процесс процесс

Kaynara A.N. There are some aspects of development of Donbas in 50 - 60

The article is sanctified to some aspects of development of Donbas in 50 - 60

Keywords: decentralization, fuel and energy complex, material and technical resources, complex brigades, scientific and technical process.

Рецензент: **Бельдюгін В.А.**, канд. істор. наук, доцент.

Стаття подана 2.03.2012